

Iwo Bohr*

Drugi po Koperniku. Samuel Thomas
von Sömmerring (1755–1830), niedoceniany
wybitny uczony i wynalazca z Torunia

Second only to Copernicus. Samuel Thomas
von Sömmerring (1755–1830), an underrated
eminent scientist and inventor from Toruń

Zweiter nach Kopernikus. Samuel Thomas
von Sömmerring (1755–1830), ein unterschätzter
herausragender Wissenschaftler und Erfinder aus Toruń

Streszczenie: Opierając się na wieloletnim doświadczeniu przewodnika po Toruniu, dostrzegam silną dysproporcję pomiędzy wiedzą turystów o Mikołaju Koperniku a Samuelu Thomasie Sömmerringu – innym wybitnym uczonym i wynalazcą pochodzącym z tego miasta. W eseju zarysuję osiągnięcia Sömmerringa przede wszystkim w dziedzinie

* Doktor nauk biologicznych w dziedzinie neurofizjologii (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), staże podoktorskie w Wielkiej Brytanii (Newcastle University i University of Cambridge) oraz w Niemczech (Uniwersytet w Münster). Od 2023 r. doktorant w Szkole Nauk Humanistycznych UMK, promotor: prof. D. Michaluk (historyczka), promotor pomocniczy: dr hab. M. Mikołajewski (astronom i popularyzator tej dziedziny). Zainteresowania: dzieje Torunia, w szczególności w aspekcie nauki i edukacji, a także historia astronomii i egzobiologia. ORCID: 0000-0002-5669-4297.

neuroanatomii. Jednym z celów pracy jest wskazanie roli wczesnych lat spędzonych w rodzinnym mieście oraz dowodów trwającej do ostatnich lat jego życia serdecznej pamięci uczonego o Toruńskim Gimnazjum, którego był absolwentem. Przyjrę się także przypuszczalnemu znaczeniu lat toruńskich dla zainteresowań Kopernika astronomią. Dokonam również szerszych porównań między tymi dwoma uczonymi pochodzącymi z Torunia. Oprócz tego wskażę na przejawy wciąż żywej pamięci o dokonaniach neuroanatora z Torunia we współczesnej nauce oraz na kontrast w formach jego upamiętnienia pomiędzy Frankfurt nad Menem a Toruniem, postulując pewne działania na poprawienie tej sytuacji.

Abstract: Based on my many years of experience as a Toruń tour guide, I see a strong disproportion between tourists' knowledge of Nicolaus Copernicus and Samuel Thomas Sömmerring, another outstanding scientist and inventor from the city. In the essay I will outline Sömmerring's achievements, primarily in the field of neuroanatomy. One of the aims of the paper is to point out the role of his early years in his hometown and the evidence of the scientist's fond memory, which lasted until the last years of his life, of the Toruń Gymnasium, of which he was a graduate. I will also look at the supposed significance of the Toruń years for Copernicus' interest in astronomy. I will also make wider comparisons between the two scholars who came from Toruń. In addition, I will point to the manifestations of the still vivid memory of the achievements of the neuroanatomist from Toruń in contemporary science and the contrast in the forms of his commemoration between Frankfurt am Main and Toruń, postulating certain measures to improve this situation.

Zusammenfassung: Aufgrund der langjährigen Erfahrung eines Fremdenführers durch Toruń/Thorn fällt mir auf ein starkes Missverhältnis zwischen dem Wissen der Touristen über Nikolaus Kopernikus und dem über Samuel Thomas Sömmerring – einem weiteren herausragenden Wissenschaftler und Erfinder aus dieser Stadt. In meinem Beitrag werde ich Sömmerrings Leistungen vor allem auf dem Gebiet der Anatomie, heute würde man sagen: Neuroanatomie, skizzieren. Eines der Ziele der Arbeit besteht darin, die Rolle der frühen Jahre in seiner Heimatstadt aufzuzeigen und die warme Erinnerung des Gelehrten bis in seine

letzten Lebensjahre hinein an das Thorner Gymnasium, dessen Absolvent er war, zu belegen. Ich gehe auch ein auf vermeintliche Bedeutung der Thorner Jahre für Kopernikus Interesse für Astronomie. Ich werde auch umfassendere Vergleiche zwischen diesen beiden aus Thorn aus Toruń Gelehrten anstellen. Darüber hinaus zeige ich Äußerungen der immer noch lebendigen Erinnerung an die Leistungen des Anatomen aus Toruń in der zeitgenössischen Wissenschaft auf und mache auf den Kontrast in den Formen seines Gedenkens zwischen Frankfurt am Main und Toruń aufmerksam, indem ich einige Maßnahmen zur Verbesserung dieser Situation vorschlage.

Słowa kluczowe: Samuel Thomas von Sömmerring, Mikołaj Kopernik, Gimnazjum Akademickie w Toruniu, Książnica Kopernikańska, historia medycyny

Keywords: Samuel Thomas von Sömmerring, Nicolaus Copernicus, Academic Gymnasium in Toruń, Książnica Kopernikańska (Copernicus Library), history of medicine

Schlüsselwörter: Samuel Thomas von Sömmerring, Nicolaus Copernicus, Akademisches Gymnasium in Toruń, Książnica Kopernikańska, Geschichte der Medizin

Sławny anatom rodem z Torunia

W powszechnej świadomości Toruń kojarzy się z Kopernikiem. Z wieloletniego doświadczenia przewodnickiego wiem, że o ile nawet goście z dalekich zakątków świata zazwyczaj przynajmniej coś słyszeli o Koperniku, to nawet moi rodacy czy więcej – ludzie związani jakoś z Toruniem w ok. 99% przypadków nigdy nie słyszeli o Samuelu Thomasiu von Sömmerringu¹. Tymczasem był on niezwykle zasłużonym uczonym o międzynarodowej sławie, niegdyś niewiele ustępującej wielkiemu astronomowi. Zapisał się złotymi zgłoskami w historii anatomii

¹ Nazwisko pojawia się w literaturze także w formie Sömmerring – z pojedynczym „r”, choć sam uczony podpisywał się nazwiskiem zapisanym z podwójnym „r”, patrz il. 5.

przełomu XVIII i XIX w. Interesujący jest fakt, że urodził się w kamienicy przy Rynku Staromiejskim, obecnie o numerze 33, a więc prawie po sąsiedzku z istniejącym niegdyś domem, w którym według przeważającej obecnie opinii historyków urodził się Mikołaj Kopernik (numer 36)². Na fasadzie rodzinnej posesji Sömmerringa znajduje się niewielka tabliczka upamiętniająca jego przyjście na świat w tym miejscu i przypominająca najważniejsze zasługi w dziedzinie anatomii oraz skonstruowanie pierwszego telegrafu (il. 2).

Il. 1. Samuel Thomas von Sömmerring, podpis po francusku pod nazwiskiem: „(Lekarz-anatom) [członek] korespondent Akademii Nauk, profesor medycyny w Monachium. Urodzony w Toruniu (Prusy), 25 stycznia 1755”, grafika wykonana przez Ambroise Tardieu, skan pobrany z strony internetowej Smithonian Libraries, <https://library.si.edu/image-gallery/73604> (Image ID: SIL-SIL14-s005-07), domena publiczna. W podpisie zwraca uwagę błędna data dzienna urodzin: 25 zamiast 28 stycznia.

² W czasach Kopernika zwany Domem Glazurowym ze względu na użytą do ozdoby fasady cegłę, obecnie nieistniejący, zob.: K. Mikulski, *Watzenrodowie i dom rodzinny Mikołaja Kopernika w Toruniu*, [w:] *Studia z dziejów miast i mieszczaństwa*, t. 2, red. J. Tandecki, R. Czaja, Toruń 1996, s. 243–256; zob. także: M. Kłosiński, M. Targowski, *Dom Glazurowy. Rezydencja Koperników i Watzenrodów*, [w:] *Kopernikański Toruń*, <https://www.kopernikanski.torun.pl/items/show/1> [dostęp: 20.05.2024].

Il. 2. A: Tablica upamiętniająca miejsce urodzin Sömmerringa. B: Fragment wschodniej pierzei Rynku Staromiejskiego w Toruniu: skrajnie po lewej stronie dom jego urodzin, w prawym końcu fotografii budynek (Dom Towarowy) postawiony na miejscu dawnego tzw. Domu Glazururowego, w którym najprawdopodobniej urodził Mikołaj Kopernik (fot. autora)

Jak można wnioskować ze wspomnianego powyżej braku wiedzy na temat toruńskiego uczonego, najwyraźniej ten rodzaj upamiętnienia nie przykuwa uwagi przechodniów.

Samuel Thomas przyszedł na świat 28 stycznia 1755 r., a więc w ostatnich dekadach Torunia jako wielkiego miasta pruskiego w ramach Rzeczypospolitej³. W rodzinnym mieście spędził czas dzieciństwa, mieszkając w nim do wieku dojrzałego. Był to okres, który dał mu solidne podstawy wiedzy i umiejętności niezwykle przydatnych w jego późniejszych odkryciach. Jako potwierdzenie tej tezy może służyć fakt, że zaledwie po czterech latach od opuszczenia Torunia ukończył studia medyczne w Getyndze i obronił doktorat. Co istotne, konkluzje zaledwie 23-letniego doktora medycyny zawarte w jego pracy już zapewniały mu poczesne miejsce w podręcznikach historii anatomii. Tymczasem był to zaledwie początek kariery bogatej w rozmaite osiągnięcia i odkrycia. Sömmerring wbrew poprzednim długowiecznym przekonaniom we wspomnianej młodzieńczej pracy wykazał, że w mózgu początek bierze nie 10, ale 12 par nerwów czaszkowych. To odkrycie jest ważne do dzisiaj⁴. Można przypuszczać, że u źródeł tego niebywale szybkiego sukcesu w Getyndze stał fakt, że młody entuzjasta anatomii przybył tam już zaopatrzony w bagaż wiedzy i doświadczenia zdobytego w miejscu swoich urodzin. Ojciec wielkiego anatoma był lekarzem miejskim i człowiekiem wszechstronnie wykształconym. To właśnie w Toruniu u jego boku przyszły uczoney zdobył spory zasób teoretycznej i praktycznej wiedzy anatomicznej, między innymi poprzez towarzyszenie swojemu ojcu w sekcjach zwłok.

³ Rys biograficzny: J. Wojtowicz, *Samuel Thomas Soemmerring (1755–1830). Uczony, anatom, lekarz i fizyk* [w:] *Wybitni ludzie dawnego Torunia*, red. M. Biskup, Warszawa–Poznań–Toruń 1982, s. 132–139, zob. też nota: A. Piątkowski, *Sömmerring Samuel Thomas (1755–1830), uczony, anatom, lekarz i fizyk*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 3, red. K. Mikulski, Toruń 2002, s. 200–203.

⁴ W niektórych pozycjach literatury przedmiotu mowa o jeszcze jednym nerwie czaszkowym – zerowym albo terminalnym, przy czym nerw ten jest trudny do uwidocznienia w sekcji mózgu dorosłego człowieka, a jego funkcja nie jest pewna: J. A. Vilensky, *The neglected cranial nerve: Nervus terminalis (cranial nerve N)*, „Clinical Anatomy”, R. 212, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ca.22130> [dostęp: 20.05.2024]. Jednakże przyjęcie takiego podejścia nie zmienia faktu istnienia 12 „klasycznych” nerwów, a więc liczby ustalonej dzięki odkryciu Sömmerringa.

Dalej można snuć niepozbawione podstaw spekulacje, że znaczenie dla Sömmerringa miała także jego wczesna formalna edukacja w rodzinnym mieście. Uczęszczał on do luterńskiego toruńskiego Gimnazjum Akademickiego⁵. Szkoła ta na przestrzeni swej kilkusetletniej historii przechodziła okresy wzlotów i upadków. Złotym czasem dla niej była druga połowa XVII w., kiedy przyciągała młodzież nie tylko z ziem Rzeczypospolitej, ale i różnych krajów ościennych, takich jak Prusy, Węgry czy Śląsk. Silnym magnesem były nazwiska sławnych profesorów aktywnych w XVII w., takich jak Krzysztof Hartknoch, Adam Freytag, Heinrich Schaeve, Jan Turański, Paweł Stranski, Piotr Zimmermann, Ulryk Schober, czy Konrad Graser Młodszy i wielu innych. Mimo że generalnie rzecz biorąc Gimnazjum miało profil humanistyczny, a proces kształcenia był skoncentrowany na pogłębianiu luterńskiej pobożności, to nie brakowało w niej też rektorów czy innych profesorów o szerokich zainteresowaniach obejmujących także nauki przyrodnicze, zaszczipiających swoje pasje uczniom.

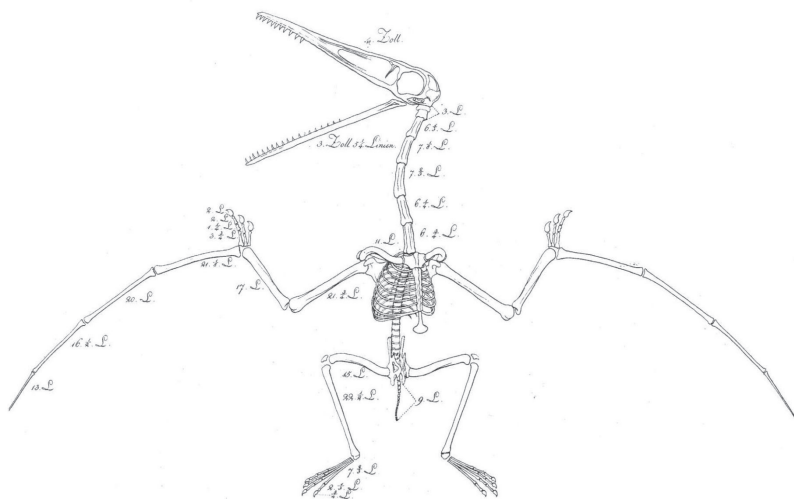
W okresie edukacji Sömmerringa w Gimnazjum Akademickim nauczanie przedmiotów przyrodniczych przeżywało okres pewnego ożywienia. Niewykluczone, że wpływ na zainteresowania młodego adepta miała postawa ówczesnego rektora toruńskiej *Almae Matris* – Jana Albina Kriesego doceniającego znaczenie nauk przyrodniczych w nauczaniu. Nie bez znaczenia mogły być także lekcje rysunku udzielone przez profesora Willamoviusa⁶. Trudno przecenić znaczenie tej zdolności w pracy anatoma w ówczesnych czasach. Co ważne, wiemy, że Sömmerring prawie aż do końca życia pielęgnował ciepłe wspomnienia o swojej dawnej szkole. Na ile to było związane z rolą Gimnazjum

⁵ Dokładniej rzecz biorąc, od 1596 r. toruńskie gimnazjum zyskało dwie klasy na poziomie szkoły wyższej, co znalazło odzwierciedlenie w nowej nazwie: „Gimnazjum Akademickie”, patrz: S. Salmonowicz, *Toruńskie gimnazjum akademickie (1568–1817)*, [w:] K. Podlaszewska, S. Salmonowicz, Z. Zdrójkowski, *Krótką historia Gimnazjum Toruńskiego 1568–1968*, Toruń 1968.

⁶ S. Salmonowicz, *Toruńskie Gimnazjum Akademickie w wieku oświecenia (1681–1793)*, [w:] *Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego*, t. 3, [XIX–XX w.], red. Z. Zdrójkowski, Toruń 1974, s. 152–154; K. Kubik, *Nauki ścisłe w toruńskim Gimnazjum Akademickim*, [w:] ibidem, s. 158–159; zob. także: J. Wojtowicz, *Samuel Thomas Soemmerring*, s. 139.

w praktycznym przygotowaniu do kariery naukowej, trudno jednoznacznie rozstrzygnąć.

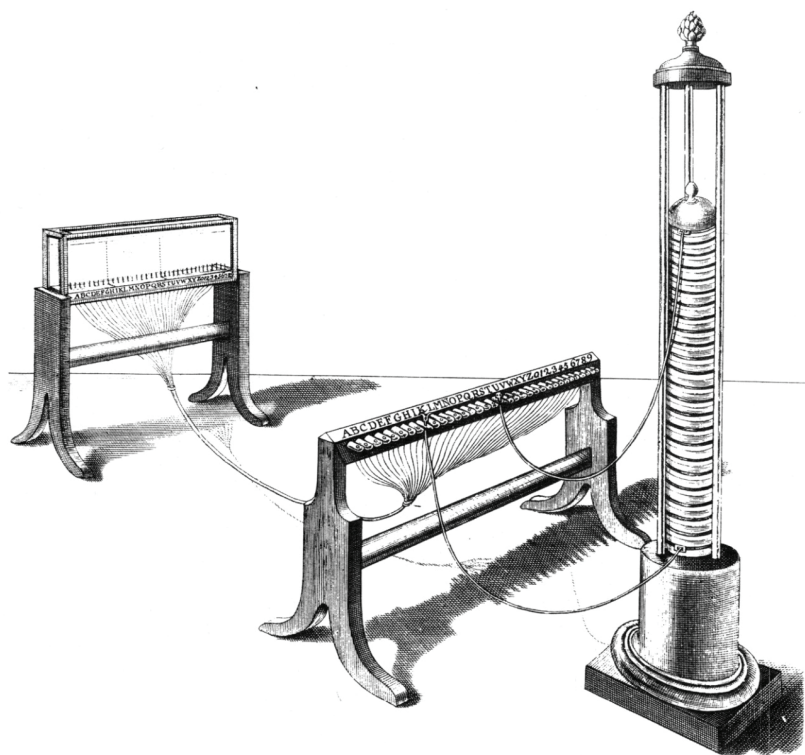
Niełatwo w tym krótkim eseju opisać wszystkie dokonania naukowe Sömmerringa. Nie taki zresztą jego jest cel. Chciałbym tylko krótko nadmienić z obowiązku kronikarskiego, że pochodzący z Torunia uczony zajmował się przede wszystkim (choć niejedynie) anatomią narządów zmysłu. W tej dziedzinie osiągnął następny po pracy doktorskiej znaczny sukces zapewniający mu „jeszcze bardziej poczesne miejsce” w podręcznikach historii. Było nim opisanie dołka środkowego w płamce żółtej, czyli pola w siatkówce odpowiedzialnego za ostre widzenie. Pewnego rodzaju podsumowaniem jego zainteresowań organami zmysłów była publikacja *Illustracje organów zmysłu*⁷. Odkrył także

Il. 3. Schemat szkieletu pterodaktyla naszkicowany i opisany przez Sömmerringa

Źródło: P. Wellnhofer, *A short history of pterosaur research*, „Zitteliana”, t. 29, 2009, s. 7–19, domena publiczna.

⁷ J. M. S. Pearce, *Samuel Thomas Soemmerring (1755–1830): The Naming of Cranial Nerves*, „Eur. Neurol.”, 77, 2017, s. 304.

Il. 4. Schemat telegrafu elektrochemicznego Sömmerringa. Naciśnięcie przycisku odpowiadającego literom (panel po prawej dolnej stronie) alfabetu powodowało przepływ prądu do stanowiska odbiorczego (na górze po lewej) i elektrolizę wody uwalniającą bąbelki przy danej literze. Schemat pochodzi z artykułu napisanego przez Sömmerringa⁸ (domena publiczna)

istotę czarną w pniu mózgu, opisał skrzyżowanie nerwów wzrokowych, a także szyszynkę⁹. Swoistym zwieńczeniem anatomicznej działalności Sömmerringa był pięciotomowy podręcznik do anatomii. Stanowił on bardzo popularną pozycję w jego czasach i długo później.

⁸ S. T. Sömmerring, *Ueber einen elektrischen Telegraphen*, „Denkschriften der Königlichten Akademie der Wissenschaften zu München”, R. 1809–1810, s. 415.

⁹ V. Jay, *A portrait in history. The anatomical of Dr Sömmerring*, „Arch Pathol Lab Med”, t. 123, 1999, s. 762.

Wrażenie robi szerokie spektrum jego zainteresowań; oprócz publikacji anatomicznych wydawał prace z zakresu embriologii i patoembriologii, interesowała go budowa płuc i szkieletu ludzkiego. Sömmerring znalazł także miejsce w podręcznikach historii paleobiologii, opisując szkielet kopalnego latającego gada obecnie zwanego pterodaktylem¹⁰.

Jego aktywność wykroczyła nawet poza dziedzinę związaną z medycyną czy biologią. W roku 1809 skonstruował pierwszy prototyp telegrafu. Działał on na zasadzie elektrochemicznej (telegraf galwaniczny), a więc w sposób różniący się zasadniczo od wynalazku Samuela Morse'a¹¹. Było to urządzenie niezbyt efektywne i o wiele trudniejsze w obsłudze od instrumentu, który przyjął się powszechnie w użytku, niemniej do pewnego stopnia spełniające swoją funkcję w warunkach eksperymentalnych. Można też wspomnieć, że jego szerokie zainteresowania obejmowały też dziedzinę miedziorytnictwa, literaturę oraz naukę języków obcych¹².

Kopernik i Sömmerring – podobieństwa i różnice

W tym miejscu chciałbym przeprowadzić krótką analizę porównawczą biografii dwóch sławnych uczonych pochodzących z Torunia – Mikołaja Kopernika i głównego bohatera tego tekstu – Sömmerringa.

Obydwaj mieszkali w Toruniu jako dzieci i młodzieńcy. Co więcej, obydwoj urodzili się prawie w tym samym miejscu (il. 2). Ich domy rodzinne były zlokalizowane przy najbardziej renomowanej części Torunia przy wschodniej pierzei Rynku Staromiejskiego przylegającej do głównego traktu handlowego. Było to wyróżnikiem wskazującym na wysokie miejsce w hierarchii społecznej miasta rodziców uczonych. Matki uczonych pochodziły ze znamienitych rodów toruńskich. W przypadku Sömmerringa była to rodzina Geretów. Ojciec Samuela – Krzysztof Andrzej – był ważną postacią wśród duchowieństwa luterańskiego Torunia. Zasłynął z wysokiego poziomu intelektualnego, posiadał bogaty zbiór

¹⁰ J. M. S. Pearce, *Samuel Thomas Soemmerring (1755–1830)*, s. 305.

¹¹ Ibidem

¹² A. Piątkowski, *Sömmerring Samuel Thomas (1755–1830), uczoney, anatom, lekarz i fizyk*, s. 200.

pozycji bibliotecznych¹³. Natomiast matka Kopernika wywodziła się z rodziny Watzenrode – od kilku pokoleń przed narodzinami Astronoma będącej częścią elity toruńskiej¹⁴. Obaj opuścili miasto rodzinne, by rozpocząć edukację uniwersytecką. O znaczeniu toruńskiego okresu dla dalszej kariery Sömmerringa już wspomniano wcześniej. Niestety brak jakichkolwiek danych źródłowych dotyczących toruńskiego czasu dorastania Kopernika. W powszechnie podzielanej opinii badaczy panuje jednak przekonanie, że młody Mikołaj uczęszczał do miejskiej szkoły przy parafii świętych Janów. Była to instytucja, na bazie której prawie dokładnie 100 lat później utworzono Gimnazjum Akademickie, które ukończył Sömmerring. Już w czasach Kopernika była to szkoła stojąca na wysokim poziomie. W Toruniu notuje się wtedy obecność wielu osób z wyższym wykształceniem. Przypuszczalnie miało to związek z nieudanymi staraniami utworzenia uniwersytetu w pobliskim Chełmnie. Gdy realizacja tych planów nie powiodła się, część „uczonych osób” zaangażowanych w tę inicjatywę przeniosła się do Torunia¹⁵. Najprawdopodobniej w związku z tym rektorami szkoły w XV w. byli ludzie na wysokim poziomie intelektualnym, z wyższym wykształceniem. Zanim jej progi jako uczeń przekroczył Kopernik, jej rektorem był Konrad Gesselen – absolwent Uniwersytetu w Rostocku¹⁶. Co istotne, interesował się on żywo astronomią i posiadał księgozbiór zawierający też pozycje o tematyce astronomicznej. Wiadomo, że był on dobrym znajomym rodziny Koperników. Uzasadnionym więc wydaje się przypuszczenie, że zarówno pamięć o nim, jak i jego książki mogły mieć wpływ na zrodzenie się zainteresowania astronomią u przyszłego uczonego. Znamienny jest fakt, że Kopernik wkrótce po przybyciu na studia do Krakowa zakupił drukowany egzemplarz tak zwanych Tablic

¹³ J. Wojtowicz, *Samuel Thomas Soemmerring (1755–1830)*, s. 139; A. Piątkowski, *Sömmerring Samuel Thomas (1755–1830), uczony, anatom, lekarz i fizyk*, s. 200.

¹⁴ K. Mikulski, *Dzieje toruńskiej rodziny Watzenrode w XIV–XVI w.*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym”, t. 20, nr 1, 2013, s. 69–110; jak powszechnie wiadomo, stryj Astronoma został biskupem warmińskim, w ten sposób wkraczając w krąg dostojników na skalę ogólnopaństwową.

¹⁵ R. Ruciński, *Konrad Gesselen. Przykład kariery uczonego w średniowiecznym Toruniu*, „Rocznik Toruński”, nr 28, 2001, s. 37–49, s. 40.

¹⁶ Biografia tego uczonego w: R. Ruciński, *Konrad Gesselen*.

Alfonsyńskich¹⁷. Na tej podstawie można przypuszczać, że już w Toruniu prawdopodobnie posiadał on rękopis Tablic (z kolekcji po Gesselenie?) i wiedział, do czego służy takie wysoce specjalistyczne opracowanie i zapewne potrafił się nim posługiwać. Znaczenie toruńskiej szkoły dla rozwoju naukowego zarówno Kopernika, jak i Sömmerringa świadczy o długoletnich tradycjach wysokiego poziomu edukacji w grodzie nad Wisłą.

Zwraca także uwagę inne podobieństwo między obydwoima uczonymi. Cechowała ich niezwykła szerokość horyzontów umysłowych. Mało tego, możemy tu zauważyć pewne wspólne zainteresowania obydwo uczonych. Główną pasją Kopernika była astronomia, ale miał on także wykształcenie i wiedzę medyczną, co było z kolei głównym polem aktywności jego późniejszego krajana. Co znamienne, wśród wielu zainteresowań Sömmerringa była także astronomia. Dokładniej rzecz biorąc, obserwował on za pomocą teleskopu czy lunety plamy słoneczne. Instrument ten otrzymał od sławnego niemieckiego astronoma Josepha von Fraunhofera¹⁸. Jako interesujący zbieg okoliczności można potraktować fakt, że za pomocą heliometru – przyrządu udoskonalonego przez tego astronoma inny badacz niemiecki Friedrich Wilhelm Bessel w roku 1837 dokonał po raz pierwszy pomiaru paralaksy gwiazdy¹⁹, zjawiska wynikającego z ruchu orbitalnego Ziemi wokół Słońca. W ten sposób teoria heliocentryczna Kopernika została potwierdzona w sposób ostateczny.

Jeszcze jedno podobieństwo – Kopernik nie zdobył szerszego uznania na tak wczesnym etapie jak Sömmerring. Jednak wiemy, że już podczas pobytu we Włoszech, asystował słynnemu astronomowi Domenico Maria Novara w jego obserwacjach astronomicznych²⁰. Ponadto bazując na zapiskach Retyka, można wysunąć wniosek, że Kopernik jako

¹⁷ Zawierały one dane tabelaryczne służące do wyliczania tzw. efemeryd – przeszłych i przyszłych pozycji ciał niebieskich. Informacja o nabyciu publikacji przez Kopernika: J. Włodarczyk, „Według najdawniejszej doktryny pitagorejczyków”. Z czyich pomysłów czerpał Kopernik, z kim rywalizował i kogo zainspirował, „Pomocnik Historyczny Polityki. Kopernik nieznany”, nr 3, 2023, s. 47.

¹⁸ J. M. S. Pearce, *Samuel Thomas Soemmerring*, s. 305.

¹⁹ Była to 61 Cygni. Trudność w detekcji paralaksy nawet najbliższych gwiazd wynikała z ich ogromnej odległości od Ziemi w porównaniu z rozmiarami orbity wokół naszej gwiazdy centralnej.

²⁰ T. Borawska, *Pobyt w Rzymie*, [w:] *Nicolaus Copernicus Thorunensis*, <http://copernicus.torun.pl/biografia/1496-1503/2/> [dostęp: 20.05.2024].

27-letni młody naukowiec dawał wykłady z matematyki podczas swojego pobytu w Rzymie w roku 1500. Był więc wtedy niewiele starszy od Sömmerringa, gdy tamten dokonał pierwszego epokowego odkrycia.

Teraz pora zwrócić uwagę na różnicę między uczonymi. Sömmerringa można uznać za uczzonego o profilu kariery i ścieżce zawodowej nieodbiegającej zasadniczo od modelu naszych czasów. Piastował on liczne stanowiska profesorskie na różnych uniwersytetach, takich jak: Kassel, Moguncja, Monachium i Frankfurt nad Menem, gdzie pracował przez dłuższy czas. Inna różnica to fakt, że sławny anatom nie był typem samotnika jak Kopernik, który swoje obserwacje astronomiczne i redakcję pism przeprowadzał w sławnej samotni fromborskiej. Tymczasem Sömmerring chętnie wchodził w interakcje z różnymi wybitnymi umysłami epoki. Zarówno bezpośrednio, jak i za pomocą listów. Zachowało się ich aż 6000 (*sic!*) zarówno napisanych jego ręką, jak i pochodzących od jego korespondentów²¹. Listową wymianę myśli prowadził z takimi sławnymi umysłami epoki, jak: Immanuel Kant, Johann Goethe, Friedrich Schelling czy Alexander von Humboldt²². Co do Kopernika, to wiadomo, że istniała wymiana myśli pomiędzy nim a wieloma wybitnymi umysłami epoki, takimi jak Bernard Wapowski, Joachim Retyk czy Dominik Maria Novara²³. Niestety do naszych czasów jej potwierdzenie w postaci listów zachowało się w postaci szczątkowej. Nie zmienia to jednak faktu, że wielki astronom mimo takich interakcji swoje dzieło tworzył i wyniki swoich obserwacji redagował przez większość czasu w odosobnieniu, podczas gdy Sömmerring pracował przez cały czas w środowisku akademickim.

W tym miejscu warto zaznaczyć, że Kopernik i Sömmerring to nie jedyne wybitne umysły związane z wczesnonowożytnymi Prusami. Z dawnych Prus Książęcych pochodził wspomniany wyżej Kant. W Gdańsku zaś urodził się i pracował Jan Heweliusz. To tylko parę najbardziej znanych nazwisk. Fakty te skłaniają do snucia rozważań, na ile środowisko Prus, a w szczególności dużych miast pruskich, w których wzrastały te osoby, sprzyjało ich karierom. To jednak temat na odrębną rozprawę.

²¹ J. Wojtowicz, *Samuel Thomas Soemmerring*, s. 142.

²² J. M. S. Pearce, *Samuel Thomas Soemmerring*, s. 305.

²³ J. Drewnowski, *Mikołaj Kopernik w świetle swej korespondencji*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.

Upamiętnienie na świecie i w Toruniu

Na koniec parę słów o kwestii upamiętnienia uczonego z Torunia. Doczekał się on wielu dowodów wdzięczności głównie we Frankfurcie nad Menem, mieście, w którym wykładał i w którym zakończył swoje życie i został pochowany. W centrum Frankfurtu znajduje się ulica nosząca jego imię²⁴. Władze miasta ufundowały też specjalny kamień na grobie Sömmerringa. Ponadto do roku 1941/1942 przy wejściu do zoo znajdował się jego pomnik²⁵. Nie udało mi się ustalić, co się z nim stało. Można się domyślać, że uległ on zniszczeniu podczas alianckich nalotów i z nieznanych mi powodów nie został odbudowany. O ile więc miasto, w którym zakończyła się ścieżka życia wielkiego uczonego, upamiętniło go w godny sposób, o tyle sytuacja w mieście jego urodzin i wzrastania nie przedstawia się tak dobrze.

Możliwe, że mamy tutaj do czynienia z efektem przyćmienia pamięci o Sömmerringu przez jego bardziej sławnego poprzednika. O ile Kopernik doczekał się bardzo licznych dowodów pamięci w swoim rodzinnym mieście, o tyle o tym drugim sławnym synu grodu nad Wisłą przypomina jedynie wspominana wyżej mała tabliczka. Tymczasem należy zwrócić uwagę, że choć Sömmerring po opuszczeniu Torunia nigdy już tam nie zamieszkał, jednak miasto rodzinne było mu bliskie przez całe jego życie. W Toruniu są przechowywane materialne dowody wdzięcznej pamięci o toruńskiej szkole, w której zaczął formalną edukację. Przesyłał mianowicie wydruki swoich prac lub innych pism z odręczną dedykacją dla *Gimnasio illustri Thorunensi* – „Przesławnemu gimnazjum toruńskiemu” (patrz il. 5). Te cenne egzemplarze znajdują się obecnie w zbiorach toruńskiej Książnicy Kopernikańskiej. Warto tu nadmienić, że instytucja ta przechowuje także inne dokumenty z epoki związane z Sömmerringiem²⁶.

Co istotne, imię Sömmerringa oraz jego osiągnięcia są przypomniane w świecie współczesnej neurologii i szerzej medycyny. W ostatnich dekadach w dwóch międzynarodowych czasopismach naukowych

²⁴ Ulice noszące jego imię oprócz tego znajdują się w dwóch innych miastach niemieckich: Norymberdze i Berlinie.

²⁵ J. M. S. Pearce, *Samuel Thomas Soemmerring*.

²⁶ Przykłady w: <https://ksiaznica.torun.pl/files/181/Historia-Torunia-iregionu/88/Samuel-Thomas-von-Soemmerring.pdf> [dostęp: 20.05.2024].

SAMUELI THOMAE
EQUITI A
S O E M M E R R I N G

ANATOMICO CELEBERRIMO, NATURAE SCRUTATORI INDEFESSO
SODALI AESTUMATISSIMO

DE QUINQUAGINTA ANNIS
POST SUMMOS IN MEDICINA HONORES RITE CAPTOS NON MINORE
SUI GLORIA QUAM DOCTRINAE MEDICAE IN PRIMIS VERO
ANATOMICAE EMOLUMENTO EXACTIS

GRATULANTUR

REGIAE ACADEMIAE SCIENTIARUM MONACENSIS
CLASSIS PHYSICO-MATHEMATICAE SODALES

ADDITIS SIMUL ALIQUOT STUDIORUM SUORUM DOCUMENTIS NOMINI
JUBILAEI HONORATISSIMI INSCRIPTIS.

CUM II. TABULIS.

MONACHII

SUMPTIBUS JOSEPHI LINDAUER.

1828.

Il. 5. Strona tytułowa dokumentu gratulacyjnego dla Sömmerringa z okazji 50-lecia doktoratu z odręcznie dopisanymi dedykacją autora dla Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego: *Gymnasio illustri Thosrunensi S. Th. a Soemmerring Thorunensis* – „Prze-sławnemu Gimnazjum Toruńskiemu S. Th. von Sömmerring Toruński (z Torunia)”, oryginał w zasobie Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu, skan pracy wykonany i udostępniony przez Grzegorza Bareckiego, kustosa Działu Informacyjno-Bibliograficznego Książnicy.

poświęconych tym dziedzinom ukazały się artykuły o wielkim torunianinie i jego zasługach w badaniu tajników ludzkiego ciała i innych osiągnięciach²⁷. Obszerniejsza z tych dwóch publikacji, zamieszczona w czasopiśmie wydawanym w Szwajcarii ujrzała światło dzienne stosunkowo niedawno – w roku 2017. W tytule tego artykułu podkreślono znaczenie osiągnięć Sömmerringa w neurologii, a dokładniej rzecz biorąc wyniki jego pierwszej pracy naukowej będącej pokłosiem studiów w Getyndze. Przypomnijmy – chodzi o opisanie wszystkich 12. par nerwów czaszkowych. Czego możemy się dowiedzieć w tym artykule o miejscu urodzenia uczonego? Mowa jest o „Thorn (obecnie Torun w Polsce)”²⁸. Informację tę można by uznać za rzetelną, ale wcześniej jest gorzej – autor lokuje nasze miasto z czasów narodzin wielkiego torunianina w „East Prussia” – Prusach Wschodnich (*sic!*)²⁹. Wystarczy jednak spojrzeć do angielskojęzycznej Wikipedii, aby otrzymać prawidłową informację w zakresie politycznego ulokowania miejsca urodzin. Mowa tam jest o Prusach Królewskich będących prowincją Polski³⁰.

Oprócz tego Sömmerring doczekał się innego rodzaju upamiętnienia – w 1935 r. jednemu z kraterów księżycowych nadano jego imię³¹. Co ciekawe, krater ten znajduje się na skraju materii powyrzutowej (promieni) krateru noszącego imię jego krajana – Kopernika³². Tak więc można powiedzieć, że podobnie jak na Ziemi rodzinne domy obydwu uczonych znajdują się w tym samym rejonie Starego Miasta, tak obiekty kosmiczne ich upamiętniające mieszczą się zgrubnie rzecz biorąc w tym samym rejonie Srebrnego Globu. Przy czym rzuca się w oczy różnica ich wielkości (il. 6).

²⁷ V. Jay, *A portrait in history. The anatomical of Dr Sömmerring*; J. M. S. Pearce, *Samuel Thomas Soemmerring*, s. 303–306. Obydwa cytowane czasopisma są indeksowane w tzw. Liście Filadelfijskiej (LF), gdzie trafiają periodyki o ugruntowanej renomie. Oprócz tego warto jeszcze wspomnieć o artykule z nieindeksowanego jeszcze na LF: G. S. Stoyanov, B.K. Matev, *Samuel Thomas von Sömmerring's Contributions on the Cranial Nerves and Vomeronasal Organ*, „Cureus”, 2018, e2859. DOI 10.7759/cureus.285.

²⁸ J. M. S. Pearce, *Samuel Thomas Soemmerring*, s. 303.

²⁹ Ibidem.

³⁰ *Samuel Thomas von Sömmerring*, [w:] Wikipedia, the free encyclopedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Samuel_Thomas_von_S%C3%B6mmerring [dostęp: 20.05.2024].

³¹ <https://planetarynames.wr.usgs.gov/Feature/5806> [dostęp: 20.05.2024].

³² <https://planetarynames.wr.usgs.gov/Feature/8427> [dostęp: 20.05.2024].

Il. 6. Fragment powierzchni Księżyca. Prawie w centrum widać krater Kopernik (Copernicus), krater Sömmering zaznaczony jest czerwoną strzałką

Źródło: *Wikipedia*, by Selinus, CC BY 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=148690088> [dostęp: 10.11.2024].

Na koniec czas na niezbyt wesołą konstatację. O Sömmerringu pamięta się we Frankfurcie nad Menem. Wspominają go w artykułach jemu poświęconych zagraniczni naukowcy. Jego imię można znaleźć nawet w kosmosie, tymczasem w mieście jego urodzin nieśmiało przypomina o nim jedynie niewielka tabliczka i nieduży artykuł umieszczony wśród innych w wydawnictwie zbiorowym z 1982 r.³³ oraz nota biograficzna w jednym z tomów *Toruńskiego Słownika Biograficznego*³⁴. Jego osoba nie doczekała się żadnej współczesnej pogłębionej pozycji biograficznej. Nie słyszałem też o konferencjach czy innego rodzaju publicznych wydarzeniach, podczas których by przywoływano jego imię w Toruniu czy nawet szerzej w Polsce. Tymczasem dla wielu osób spoza Polski piszących o Sömmerringu, miejsce jego urodzenia, a w szczególności kontekst historyczny, jest często czymś obcym i w związku z tym w informacje na ten temat wkradają się błędy wynikające z niewiedzy. Trudno w tym kontekście nie pomyśleć o cytacie z listu dedykacyjnego Kopernika do papieża Pawła III zawartego w jego dziele *De revolutionibus*, w którym zwracając się do głowy Kościoła katolickiego, pisał o swoim miejscu zamieszkania „w tym dalekim zakątku świata” (*hoc remotissimo loco terrae*). Jako takie zapewne przez wielu ludzi na świecie jest obecnie traktowane miejsce urodzenia Sömmerringa.

Może warto zacząć zmieniać tę sytuację i oddać należny hołd temu, który do końca życia pamiętał o mieście swoich urodzin i pierwszych w nim krokach edukacyjnych. Myślę, że dobrą lokalizacją upamiętnienia uczonego z Torunia byłby teren instytucji, które kontynuują tradycję sławnego Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego (UMK, Uniwersyteckie Liceum Akademickie, I LO im. Mikołaja Kopernika). Ponadto Książnica Kopernikańska w Toruniu dysponuje artefaktami związanymi z działalnością naukową uczonego z Torunia. Część z nich jest ekspozowana na wyżej cytowanej stronie Książnicy. Mowa więc już o pewnej kolekcji, która mogłaby się stać załącznikiem wystawy poświęconej

³³ J. Wojtowicz, *Samuel Thomas Soemmerring*.

³⁴ A. Piątkowski, *Sömmerring Samuel Thomas (1755–1830)*; jako o swoistego rodzaju ciekawostce można także wspomnieć o amerykańskiej obszerniejszej od napisanych przez polskich autorów biografii sprzed stu lat: T. H. B. Bast, *The life and work of Samuel Thomas von Sömmerring*, „Ann Med Hist.”, t. 6, nr 4, 1924, s. 369–386.

sławnemu torunianinowi. Oprócz tego może dałoby się znaleźć obiekt (np. salę wykładową?) nadający się na godne jego upamiętnienie.

Życiorys Sömmerringa jest adekwatnym do sformułowania pomysłu o nazwaniu jego imieniem jakiegoś programu stypendialnego umożliwiającego powrót zza granicy do Torunia/regionu zdolnych naukowców. Obecnie istnieje dla nich możliwość kontynuowania kariery w ramach lokalnych uczelni wyższych. Niestety zarówno w czasach Kopernika, jak i Sömmerringa taka opcja nie istniała. Toruń mimo ambicji uniwersyteckich manifestowanych od XVI w. doczekał się takiej uczelni dopiero w roku 1945. Kto wie, może gdyby prężnie działający uniwersytet istniał w Toruniu za czasów życia wielkiego neuroanatora, to dzisiaj mielibyśmy jego grób w grodzie nad Wisłą. Współcześni naukowcy jednak mają dokąd wracać, tylko czasami dobrze jest ich do tego zachęcić.

Bibliografia

- Bast T., *The life and work of Samuel Thomas von Sömmerring*, „Ann Med Hist.”, t. 6, nr 4, 1924, s. 369–386.
- Borawska T., *Pobyt w Rzymie*, [w:] *Nicolaus Copernicus Thorunensis*, <http://copernicus.torun.pl/biografia/1496-1503/2/> [dostęp: 20.05.2024].
- Drewnowski J., *Mikołaj Kopernik światło swej korespondencji*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
- <https://ksiaznica.torun.pl/files/181/Historia-Torunia-iregionu/88/Samuel-Thomas-von-Soemmerring.pdf> [dostęp: 20.05.2024].
- <https://planetarynames.wr.usgs.gov/Feature/5806> [dostęp: 20.05.2024].
- <https://planetarynames.wr.usgs.gov/Feature/8427> [dostęp: 20.05.2024].
- Kłosiński M., Targowski M., *Dom Glazurowy. Rezydencja Koperników i Watzenrodów*, [w:] *Kopernikański Toruń*, <https://www.kopernikanski.torun.pl/items/show/> [dostęp: 20.05.2024].
- Kubik Kazimierz, *Nauki ścisłe w toruńskim Gimnazjum Akademickim*, [w:] *Księga Pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego*, t. 3 [XIX–XX w.], red. Z. Zdrójkowski, Toruń 1974.
- Mikulski K., *Dzieje toruńskiej rodziny Watzenrode w XIV–XVI w.*, „Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym”, t. 20, nr 1, 2013, s. 69–110, <https://doi.org/10.12775/KLIO.2012.003>.

- Mikulski K., *Watzenrodowie i dom rodzinny Mikołaja Kopernika w Toruniu*, [w:] *Studia z dziejów miast i mieszczaństwa*, t. 2, red. J. Tandecki, R. Czaja, Toruń 1996, s. 243–256.
- Pearce J. M. S., *Samuel Thomas Soemmerring (1755–1830): The Naming of Cranial Nerves*, „Eur Neurol”, 77, 2017, s. 303–306.
- Piątkowski A., *Sömmerring Samuel Thomas (1755–1830), uczony, anatom, lekarz i fizyk*, [w:] *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 3, red. K. Mikulski, Toruń 2002, s. 200–203.
- Ruciński R., *Konrad Gesselen. Przykład kariery uczonego w średniowiecznym Toruniu*, „Rocznik Toruński”, nr 28, 2001, s. 37–49.
- Salmonowicz S., *Toruńskie gimnazjum akademickie (1568–1817)*, [w:] K. Podlaszewska, S. Salmonowicz, Z. Zdrójkowski, *Krótką historia Gimnazjum Toruńskiego 1568–1968*, Toruń 1968.
- Salmonowicz S., *Toruńskie Gimnazjum Akademickie w wieku oświecenia (1681–1793)*, [w:] *Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego*, t. 3 [XIX–XX w.], red. Z. Zdrójkowski, Toruń 1974.
- Samuel Thomas von Sömmerring*, [w:] Wikipedia, the free encyclopedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Samuel_Thomas_von_S%C3%B6mmerring [dostęp: 20.05.2024].
- Sömmerring Samuel Thomas, *Ueber einen elektrischen Telegraphen*, „Denkschriften der Königlischen Akademie der Wissenschaften zu München”, R. 1809–1810, s. 401–415.
- Stoyanov G. S., Matev B. K. *Samuel Thomas von Sömmerring's Contributions on the Cranial Nerves and Vomeronasal Organ*, „Cureus”, Jun 22, 2018, 10(6):e2859. DOI: 10.7759/cureus.2859. PMID: 30148012; PMCID: PMC6107037.
- Venita J., *A portrait in history. The anatomical legacy of Dr Sömmerring*, „Arch Pathol Lab Med”, t. 123, 1999, s. 762.
- Vilensky J. A., *The neglected cranial nerve: Nervus terminalis (cranial nerve N)*, „Clinical Anatomy”, R. 212, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ca.22130> [dostęp: 20.05.2024].
- Włodarczyk J., „Według najdawniejszej doktryny pitagorejczyków”. *Z czyich pomysłów czerpał Kopernik, z kim rywalizował i kogo zainspirował*, „Pomocnik Historyczny Polityki. Kopernik nieznany”, nr 3, 2023, s. 47.
- Wojtowicz J., *Samuel Thomas Soemmerring (1755–1830). Uczony, anatom, lekarz i fizyk*, [w:] *Wybitni ludzie dawnego Torunia*, red. M. Biskup, Warszawa–Poznań–Toruń 1982, s. 132–139.